

Lietuvos fotografų nuotraukos pirmojoje Rusijos etnografijos parodoje 1867 m.

Dainius Junevičius

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Aptarus Maskvoje 1867 m. vykusios pirmosios Rusijos etnografijos parodos organizavimo rengimo istoriją, atskleidžiamas fotografijos panaudojimas šioje parodoje. Remiantis parodos organizacinio komiteto leidiniais ir naujai rasta archyviniais šaltiniais buvo tiriamas Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijų fotografų dalyvavimas parodoje. Išanalizavus Rusijos etnografijos muziejaus Sankt Peterburge fototekos fondą, kuriame saugomos 1867 m. parodos fotografijos, nustatyta, kad didžioji dalis parodai iš Lietuvos siųstų nuotraukų išliko. Tai vertinga ikonografinė Lietuvos istorijos ir etnografijos medžiaga, esmingai papildanti ankstyvosios Lietuvos fotografijos fondą ir mūsų žinias apie fotografijos būklę bei paplitimą Lietuvoje XIX a. septintajame dešimtmetyje.

Identifikuotos seniausios Marijampolės, Trakų apskrityje gyvenančių tautinių grupių, Vilniaus žydų ir baltarusių nuotraukos, taip pat ir unikali stereoskopinės Telšių apskrities valstiečių nuotraukos.

Pagrindiniai žodžiai: fotografija, istorija, Lietuva, etnografinė fotografija, XIX a. amžius, karaimai, žydai, totoriai, rusai, baltarusiai, 1867 m. Rusijos etnografijos paroda

1867 m. balandžio 23 d. Maskvos Manieže buvo atidaryta pirmoji Rusijos etnografijos paroda. Per tris mėnesius parodos lankytojai vienoje vietoje galėjo pamatyti Rusijos imperijoje gyvenančių tautų įvairovę. Tautų skyriuje du šimtai devyniasdešimt manekenų su kruopščiai skulptorių padarytomis galvomis, perteikiančiomis būdingus tautų bruožus, aprengtų originaliais tautiniais drabužiais, vaizdavo apie šešiasdešimt tautinių ir regioninių grupių. Grupės vaizdavo kokią nors būdingą tautai sceną, apsuptą tipiškų daiktų ir tipiškoje aplinkoje. Siekiant didesnio autentiškumo, scenose gausiai naudoti augalai, būdingi tų tautų gyvenamų vietų klimato sąlygoms.

Šią etninių grupių diaramų ekspoziciją papildė atskira etnografinių daiktų, nuotraukų, piešinių ir pavyzdžių ekspozicija. Parodoje išsiskyrė organizatoriams svarbus antropologinis skyrius, vaizduojantis Rusijos tautų antropologinius tyrinėjimus bei jų istoriją.

Globojama imperatoriškosios šeimos, plačiai nušviesta spaudoje ir į kartu su rengtą Slavų suvažiavimą sutraukusi daug mokslininkų iš Europos, Rusijos etnografijos paroda neabejotinai tapo svarbiausiu tų metų Rusijos gyvenimo įvykiu.

Idėją suorganizuoti Rusijos imperijoje gyvenančių tautų etnografijos parodą iškėlė jaunas Maskvos universiteto zoologijos prof. Anatolijus Bogdanovas (Анатолий Петрович Богданов, 1834–1896). Idėja susijusi su Vakarų Europoje pradėtomis

rengti pasaulinėmis parodomis, pats sumanymas gimė Bogdanovui 1859 m. apsilankius Londono priemiestyje Sydenhame stovėjusiuose Krištolo rūmuose (*Crystal Palace*). Uždarius Londone Hyde Parke pastatytuose Krištolo rūmuose šešis mėnesius veikusią 1851 m. Londono didžiąją parodą, pradėjusią pasaulinių parodų tradiciją, pastatas su visais eksponatais buvo perkeltas į Sydenhamą (Knight 2001b, p. 3-4).

Bogdanovo iniciatyva 1864 m. gegužės mėn. buvo įsteigta Gamtotyros mėgėjų draugija [*Общество любителей естествознания состоящее при Московском университете*], nuo 1867 Imperatoriškoji Gamtotyros, antropologijos ir etnografijos mėgėjų draugija [*Императорское общество любителей естествознания, антропологии и этнографии*] (toliau – Draugija).

1864 m. gruodžio mėn. Bogdanovas Draugijai pateikė siūlymą organizuoti Rusijos etnografijos parodą. Jai rengti 1865 m. iš visuomenės veikėjų ir Maskvos universiteto mokslininkų buvo sudarytas parodos organizavimo komitetas (toliau – Komitetas). Rengiant parodą svarbus buvo Rumiancevo muziejaus direktoriaus pavaduotojo Vasilijaus Daškovo (Василий Андреевич Дашков, 1819–1896) pasiūlymas parodos organizavimui skirti 20 tūkst. rublių su sąlyga, kad po parodos eksponatai bus perduoti jo steigiamam Rusijos etnografijos muziejui. Daškovas tapo Komiteto vadovu (*Этнографическая выставка 1878*, p. 3).

Bogdanovo parengtos Parodos eksponatų rinkimo instrukcijos aptartos ir patvirtintos 1865 m. liepos 4 d. vykusiam 6-ajame posėdyje (*Этнографическая выставка 1878*, p. 76). Netrukus programa su nurodymais, kaip atrinkti parodai tipiškus, konkrečioje teritorijoje paplitusius ir aiškiai paskirtį turinčius eksponatus, išsiuntinėta po visą Rusiją.

Kiek žinoma, archyviniai Komiteto dokumentai nėra išlikę, nes kai 1930 m. Draugija buvo likviduojama, jos archyvai išskirstyti po kelias institucijas ir didelė dalis bylų buvo sunaikinta (Night 2001a, p. 1, išnaša). Be abejonės, archyvinės medžiagos gali būti kituose Rusijos centrinės valdžios archyvuose fonduose ir taip pat visų gubernijų, iš kurių buvo siunčiami eksponatai, archyvuose. Peržiūrėtuose Kauno regioniniame valstybės archyve (toliau – KRVA) saugomuose Kauno gubernatoriaus kanceliarijos ir Kauno gubernijos statistikos komiteto fonduose bylų šia tema nėra. Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) fragmentiškos korespondencijos yra Vilniaus generalgubernatoriaus (toliau – VGG) kanceliarijos fondo byloje (О собрании этнографических 1866) ir Vilniaus statistikos komiteto fondo byloje (По предписанию г. Министра 1866).

Parodos metais Komiteto iniciatyva buvo išleisti informaciniai leidiniai apie parodą: „Всероссийская этнографическая выставка“ (Anon 1867a), „Всероссийская этнографическая выставка“ (1867b), „Указатель Русской этнографической выставки“ (1867). Praėjus dešimtmečiui po parodos išėjo išsamus jos ir eksponatų nuotraukomis iliustruotas leidinys „Этнографическая выставка“ (Anon 1878). Jame skelbiami Komiteto protokolai, pateikti parodos rengimo ir jos atidarymo aprašymai,

Rusijos ir užsienio spaudos atsiliepimų apie parodą apžvalga, eksponatų bei apdovanojimų sąrašai yra pagrindinis spausdintas šaltinis mūsų straipsniui.

Parodos organizavimui ir jos reikšmei skirta nemažai literatūros Rusijoje ir kitoje šalyse. Solidų tyrimą atliko amerikiečių istorikas iš Seton Hall universiteto Nathanielis Knightas, pateikęs ir šaltinių apžvalgą (Knight 2001a, 2001b).

Šioje parodoje pirmą kartą Rusijoje fotografijai, kaip ypatingam žanrui, buvo skirtas nemažas dėmesys (Соловьева 2008, p. 58). Paroda tapo svarbiu fotografijos istorijos įvykiu, nemažai tuometinių fotografų siuntė specialiai parodai parengtas nuotraukas. Fotografija parodoje buvo naudojama kaip pagrindas tautiniams manekenam gaminti ir kaip savarankiška ekspozicijos dalis.

Etnografijos parodoje ir vėliau muziejuje svarbią vietą turėjo užimti manekentai, aprenkti tautiniais drabužiais. Organizatoriams buvo svarbu, kad manekenių galvos išreikštų tipiškus tautos bruožus. Parodos rengimo pradžioje, 1865 m. sausio 27 d. vykusiam antrajame posėdyje, Bogdanovas siūlė galvas daryti pagal gipsines Maskvos kalėjime kalinamų įvairių tautų atstovų galvų kaukes, bet tos minties atsisakyta dėl praktinių priežasčių. Per Maskvos kalėjimą į Sibirą siunčiamos vakarinių Rusijos dalių areštantų partijos, o kitos siunčiamos per Kazanės kalėjimą, todėl reikėtų kreiptis pagalbos, pvz., į Kazanės universitetą. Skulptorius Nikolajus Ramazanovas (Николай Александрович Рамазанов, 1817–1867) taip pat atkreipė dėmesį, kad paprasti žmonės galėtų priešintis tokių kaukių nuėmimui ir dailininkui formuotojui darbas

Marijampolės apylinkių lietuvių manekenas, eksponuotas Rusijos etnografijos parodoje Maskvoje 1867 m. Fotografo T. Mitreiterio nuotrauka. Skelbta leidinyje *Славяне Европы и народы России. К 140-летию Первой этнографической выставки 1867 года*. СПб: Славия, 1870

būtų neįmanomas. Ramazanovas pasiūlė antropologinių manekenių gaminimui panaudoti fotografijas (*Этнографическая выставка 1878*, p. 73). Tam reikalui buvo prašoma kartu su etnografiniais drabužiais, įvairiais dirbiniais ir rakandais į parodą siųsti fotografijas, pagal kurias iš papjė mašė buvo daromos parodoje tautų skyriuje eksponuotų manekenių galvos. Buvo pageidaujama, kad prie kiekvieno kostiumo būtų pridėtas vietinių gyventojų fotografinis portretas (iš priekio ir šono), o pastarajam būtų parinkti labiausiai tipiški žmonės.

Antra, buvo numatyta fotografijas pateikti kaip savarankiškus eksponatus. Jau pirmajame pranešime apie parodą Komitetas numatė, kad tarp šešių kitų eksponatų grupių (tautinių drabužių, įvairiausių buities reikmenų, bus-

tų, kaukolių ir antropologinių tyrimų prietaisų pastatų ir pan.), pageidautina rodyti „Fotografijas, portretus, įvairių genčių nuotraukas. Landšaftus“ (Дашков 1865, p. 4). Platesnėje komiteto programoje, pasiekusioje gubernijas 1865 m. gruodžio mėn., fotografijos taip pat minimos kalbant apie antropologijos skyrių. Jame buvo pageidaujama turėti „biustus, vaizduojančius tipiškus genties bruožus, kaukes, portretus ir fotografijas. Tam Komitetas kreipiasi į visus fotografus, gyvenančius Rusijoje, su prašymu surinkti antropologijos skyriui vietinių gyventojų portretų, pagal galimybes kuo didesnę kolekciją. Portretus norėta turėti kiekvieno asmens *en face* ir profiliu, be to, prie kiekvieno turėtų būti nurodyta: gyvenimo vieta, gentis ir asmens amžius“ (*О собрании этнографических 1866*, p. 15).

Pastebėjus didelį fotografijų susidomėjimą, dešimtajame posėdyje, vykusiame 1866 m. sausio 23 d. (*Этнографическая выставка*, Anon 1878, p. 78), buvo nutarta sudaryti fotografijos komisiją. Jos pirmininku pakviestas parodos darbą atidžiai stebėjęs fotografas, populiarios „Rusų fotoateljė Maskvoje“ („Русская фотография в Москве“) savininkas Nikandras Alasinas (Никандр Матвеевич Аласин, 1818–?).

Siekiant paspartinti fotografijų siuntimą, 1866 m. kovo 6 d. posėdyje buvo nuspręsta kreiptis į įvairių imperijos vietovių fotografus, kad jie siųstų Komitetui portretinių nuotraukų. Nutarta rašyti gubernatoriams, kad jie duotų atitinkamus nurodymus fotoateljė priežiūros valdininkams (*Этнографическая выставка 1878*, p. 80).

1866 m. gegužės 29 d., aštuonioliktajame posėdyje, buvo perskaitytas ir patvirtintas Alasino parengtas fotografijos komisijos skelbimas fotografams (originalas rusų kalba pateikiamas Priede), kurį buvo nuspręsta paskelbti spaudoje ir platinti atskirais lapais (*Этнографическая выставка 1878*, p. 5 ir 86). Iki tol fotografams kildavo neaiškumų, kokias nuotraukas siųsti į parodą, todėl skelbime išdėstomi tokie reikalavimai nuotraukoms:

Fotografai kviečiami pateikti didelio formato (apie 22–27 cm) nuotraukas, žmonės jose turi būti nufotografuoti iki juosmens, kad veidas būtų ne mažesnis, kaip 6,67 cm. Renkantis asmenis fotografavimui, reikia vadovautis tuo, kad jie turi būti būdingi tai tautai, t. y. toje vietovėje toje tautoje sutinkami dažniausiai. Jei dailininkui kyta sunkumų renkantis, jis turi teikti pirmenybę valstiečių ir pirklių luomo ar kaimo dvasininkų atstovams. Kiekvienas žmogus turi būti nufotografuotas iš priekio ir iš šono. Galutinis nuotraukų pateikimo terminas šiame skelbime nustatytas 1867 m. sausio 1 d. Fotografai, kurie pateiks 50 asmenų didelio formato nuotraukas, gaus teisę į aukso medalį, jei nuotraukas pateiks nemokamai, ir ekspertai pripažins jas tinkamomis parodai.

Be šių kolekcijų, Komitetas pageidauja gauti iš įvairių vietovių portretus, kurie būtų naudojami darant manekenu galvas, ir kreipiasi į fotografus, kad jie nemokamai arba už sudėrėtą kainą kuo greičiau atsiųstų nuotraukas. Šiuo atveju Komitetui nereikia viso 100 portretų, svarbu, kad jie būtų atsiųsti kuo skubiau. Kadangi komitetas nedisponuoja didelėmis sumomis, pakaktų kad fotografai, kurie norės atlyginimo, atsiųstų po dvi (profilu ir fasu) tipiškiausių vyrų ir moterų nuotraukas. Siunčiant nuotraukas šiam tikslui, t. y., kad pagal jas skulptoriai padarytų galvas, jų nereikia retušuoti. Tų fotografų, kurie siųs nuotraukas ne-

mokamai, prašoma bent jau dalį rengiamos kolekcijos išsiųsti tuoj pat (*Этнографическая выставка*, Anon 1878, p. 86).

Sulaukę daug profesionalių kokybiškų nuotraukų parodos rengėjai nusprendė jas eksponuoti ne antropologijai, bet etnografijai skirtame parodos skyriuje. Šio skyriaus aprašyme „Fotografijos, nuotraukų albumai, piešiniai“ išvardyti 1525 eksponatai, kurių daugumą sudaro nuotraukos.

Išlikę parodos fotografijos eksponatai šiuo metu saugomi Rusijos etnografijos muziejaus Sankt Peterburge (*Российский этнографический музей*) fototekeje, Daškovo kolekcijoje Nr. 8764.

Rusijos etnografijos muziejaus fototekos direktorė Karina Solovjova paskelbė bendrą šios unikalios kolekcijos apžvalgą (2008). Remdamasi aukščiau nurodytais spausdintais šaltiniais ji aptarė fotografų dalyvavimą parodoje, perspausdino parodos katalogo dalį su nuotraukų sąrašu ir pirmą kartą publikavo nemažą pluoštą parodos nuotraukų, tarp kurių buvo ir Lietuvos etninių grupių nuotraukų. Nemažai rinkinio nuotraukų panaudota Rusijos žydų praeičiai skirtoje parodoje „Carinės Rusijos žydai. Sugrąžintos akimirkos“ (Соловьева 2009).

Baltarusijos fotografijos istorikė Volga Lobačevska (rusiška pavardės forma Olga Lobačevskaja, Ольга Лобачевская) analizavo parodoje eksponuotas Vitebsko etnografinių tipų nuotraukas, kurias atsiuntė Vitebsko gubernijos bajoras, archeologas ir fotografas mėgėjas Michailas Kuscinskis (Michał Kuściński, Михаил Францевич Кусцинский, 1829–1905) (Лобачевская 2006, Лабачэўская 2007). Kaip ir Solovjova, ji rėmėsi publikuotais šaltiniais ir Rusijos etnografijos muziejaus fototekos medžiaga. Tačiau ji nepanaudojo mūsų nurodytų LVIA saugomos bylų, kuriose yra informacijos apie iš baltarusiškų gubernijų siųstus eksponatus. Paminėtina, kad tęsdama Baltarusijos etnografinės fotografijos tyrimus Lobačevska taip pat identifikavo, kad Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriaus fonde VUB RS F46 esančių 43 Vitebsko gubernijos etnografinių nuotraukų autorius yra Kuscinskis (Лобачевская 2014).

Kai kurios svarbios Lietuvai pirmosios Rusijos etnografijos parodos nuotraukos buvo rodytos Lietuvoje 2009 m. rudenį Lietuvos nacionalinio ir Rusijos valstybinio etnografijos muziejų parengtoje parodoje „Senoji Lietuva“. Jos kataloge (Fišman 2009) paskelbtos kelios 1867 metų parodoje eksponuotos nuotraukos bei pateikta bendra viso Rusijos etnografijos muziejaus lituanistinių fotografijų rinkinio apžvalga, atskirai nesigilinant į Daškovo rinkinį. Dėl parodos orientacijos į lietuvišką etnografiją visiškai nepaminėtos Daškovo rinkinio Vilniaus žydų ir baltarusių nuotraukos, neatkreiptas dėmesys į Cezario Giedraičio atsiųstų Trakų apskrities tautų nuotraukas.

Toliau apžvelgsime, kaip vyko eksponatų rinkimas Lietuvoje Vilniaus generalinės gubernijos teritorijoje, aptarsime visus Maskvos parodos fotografijos eksponatus iš Lietuvos ir pateiksime jų reikšmės Lietuvos etnografijai ir fotografijos istorijai vertinimą.

Šiaurės vakarų krašto Rusijos imperijos gubernijų visuomenė ir valdžios įstaigos apie parodą buvo informuojamos spaudoje, per gubernatorių kanceliarias ir gubernijų statistikos komitetus. Nors kartais susirašinėjant į adresatų sąrašą buvo įtraukiamas Vilniaus švietimo apygardos globėjas, gubernijų bajorų vadai, medicinos valdybos inspektorius, kariniai apskričių viršininkai, svarbiausią vaidmenį turėjo vaidinti gubernijų statistikos komitetai. Lietuvos visuomenės atstovai, tarnautojai, politikos bei valstybės veikėjai surinko ir nusiuntė į Maskvą 167 eksponatus. Daugiausia tai buvo valstiečių drabužiai, buitės, namų apyvokos reikmenys, muzikos instrumentai, šventųjų skulptūrėlės. Lietuvių valstiečių sodybas vaizdavo mediniai maketai su gyvenamaisiais ir ūkiniais trobesiais, aptvarais, gėlių darželiais. Iš surinktų drabužių buvo sukomplektuota 13 lietuviškų tautinių kostiumų iš Kauno, Vilniaus, Suvalkų gubernijų. 21 eksponato rinkinyje, kurį padovanojo muziejininkas grafas Eustachijus Tiškevičius, buvo unikalios 1797 m. iš karklo padarytos kanklės (Šaknys 2011, p. 197).

Vilniaus dienraštis „Виленский вестник“ apie Gamtotyros mylėtojų draugijos prie Maskvos imperatoriškojo universiteto planus surengti Etnografijos parodą paskelbė 1865 m. liepos mėn. viduryje (1865 m., Nr. 150). Rugsėjo 8 d. Vilniaus generalgubernatorius Konstantinas fon Kaufmanas (Константин Петрович фон Кауфман) gavo Komiteto pirmininko Daškovo laišką (išsiųstas 1865 m. liepos 29 d., Дашков 1865). Informuodamas apie parodą, Daškovas prašo išnaudoti savo galimybes paremti reikalą ir „nurodyti rinkti kostiumus, namų buitės reikmenis, ir įvairių krašto gyventojų fotografinius portretus“. Generalgubernatorius Daškovo prašymą perdavė gubernatoriams 1865 m. lapkričio 28 d. aplinkraščiu (*По предписанию г. Министра 1866*, p. 7r, 7v, 8r, 8v).

Detalią eksponatų rinkimo instrukciją Komitetas išsiuntė 1865 m. rugsėjo 9 d., bet generalgubernatoriaus kanceliariją ji pasiekė tik gruodžio 20 dieną. Ji tuoj pat buvo persiųsta gubernatoriams. Nors gubernijų statistikos komitetai ją iš organizacinio komiteto gavo keliais mėnesiais anksčiau, faktinis eksponatų rinkimas prasidėjo tik 1866 metais.

Pirmasis atsiliepė Vitebsko gubernijos statistikos komitetas (*По предписанию г. Министра 1866*, p. 12r.), 1865 m. gruodžio 14 d. pranešęs, kad jau lapkričio 11 d. posėdyje pateikė reikiamus nurodymus parodos rengimui, netgi tam reikalui spaustuviėje išspausdino sprendimą. Jame pakartota bendroji eksponatų rinkimo instrukcija, gauta tiesiai iš Komiteto, o ne per generalgubernatoriaus kanceliariją.

Kauno gubernatorius 1866 m. kovo 25 d. raštu informavo Vilniaus generalgubernatorių, kad Kauno gubernijoje į kvietimą teikti eksponatus atsiliepė tik Šiaulių apskrities antrosios dalies taikos tarpininkas Krameris, atsiuntęs žemaitės moters kostiumą, dėvimą Šiaulių apskrities Vieksnių valsčiuje, kurį Kauno gubernatorius jau išsiuntė į Maskvą (*О собрании этнографических 1866*, p. 20r.). Apie tai, kad per Kauno gubernatorių gautas Kramerio atsiųstas moters kostiumas, parodos organizaciniam komitetui pranešta 1866 m. balandžio 9 d. per tryliktąjį posėdį.

Vilniaus generalinis gubernatorius 1866 m. kovo mėn. 25 d. aplinkraščiu paprašė kitų gubernijų vadovų informuoti, kaip sekasi rinkti eksponatus ir pasiteiravo, kokius konkrečius etnografinius ir antropologinius eksponatus laiko galimais pasiųsti į parodą. Sprendžiant iš gubernijų pateiktų atsakymų, tuo metu didelės pažangos dar nebuvo.

Vitebsko gubernatorius tikėjosi, kad statistikos komiteto tikrasis narys dvarininkas Kuscinskis pateiks liaudies tipų nuotraukas, ir laukė atsiunčiant Vidžemės apskrityse gyvenančių latvių fotografinių portretų (*О собрании этнографических 1866*, Vitebsko gub. 1866-04-05 raštas Nr. 170, p. 21r, 21v.). Vilniaus gubernatorius informavo, kad pranešė apskričių kariniams viršininkams, bet nežino, ar bus eksponatų ir kokių (*О собрании этнографических 1866*, Vilniaus gubernatoriaus 1866-04-15 raštas VGG Nr. 3325, p. 22r).

Mogiliavo gubernatorius pavedė šią užduotį gubernijos statistikos komitetui, kuris susitarė su Mogiliave esančiu fotografu, kad jis padarys Mogiliavo ir apylinkių tipų nuotraukas, kai pavasarį bus tinkamas apšvietimas (Mogiliavo gub. 1866-04-05 Nr. 155 raštas VGG, *О собрании этнографических 1866*, p. 23r.). Kauno gubernatorius nieko prie ankstesnio 1866 m. kovo 25 d. pranešimo negalėjo pridurti (1866-04-09 Kauno gubernatoriaus raštas VGG Nr. 322, *О собрании этнографических 1866*, p. 24r.).

Iš Gardino gubernijos dar nebuvo konkrečių žinių apie eksponatus (1866-04-16 Gardino gubernatoriaus raštas Nr. 18, *О собрании этнографических 1866*, p. 25–26). Byla nėra tvarkinga, joje daug spragų, nes daugiau visus metus dokumentų nėra, ir ją baigia tik po metų Gardino statistikos komiteto raštas, kad deputatais į parodą skiriami Valkavisko taikos tarpininkas kapitonas Šeras ir komiteto sekretorius Lotrinskis (1867-04–12 Nr. 12, *О собрании этнографических 1866*, p. 27).

Lietuviški nuotraukų rinkiniai Rusų etnografijos parodoje Maskvoje ir jų likučiai Rusijos etnografijos muziejaus Daškovo kolekciijoje

Lietuvos fotografijos istorijai svarbios šioje parodoje eksponuotos nuotraukos iš Lietuvos. Parodos kataloge išskiriamos penkios tokių nuotraukų grupės (*Этнографическая выставка 1878*, p. 65–67).

Pirmojoje grupėje yra keturios Kauno gubernijos Raseinių apskrities moterų žemaičių nuotraukos, kurias atsiuntė taikos tarpininkas Vladimiras Isajevas (Владимир Григорьевич Исаев). Tai vienintelės mums įdomios parodoje eksponuotos Lietuvos nuotraukos, kurių dabartinė buvimo vieta nežinoma. Jos tikriausiai buvo panaudotos Kauno gubernijos žemaičių trijų moterų grupės (kat. Nr. 30–32) manekėnų gamybai ir galėjo pasimesti.

Likusios keturios nuotraukų grupės išsaugotos puikiai. Tai vertinga ikonografinė Lietuvos istorijos ir etnografijos medžiaga, esmingai papildanti ankstyvosios Lietuvos

fotografijos fondą ir mūsų žinias apie fotografijos būklę bei paplitimą XIX a. septintajame dešimtmetyje.

Keturios pozicijos parodos kataloge yra Marijampolės apylinkių tipų ir kostiumų nuotraukos, kurias kartu su kitais eksponatais iš Lenkijos karalystės, parūpino Lenkijos karalystės vidaus ir dvasinių reikalų vyriausybės komisijos (panaikintos 1867 m., mažinant Lenkijos karalystės savarankiškumą) vyriausiasis direktorius kunigaikštis Vladimiras Čerkaskis (Владимир Александрович Черкасский, 1824–1878). Nuotraukos gautos 1866 m. gegužės pradžioje (*Этнографическая выставка* 1878, p. 83). Rusijos etnografijos muziejuje yra du 46 x 57 cm dydžio kartono lapai, ant kurių priklijuota po keturias skirtingas to paties vyro (REM 8764-10775) ir moters (REM 8764-10774) ovalios formos nuotraukas (du portretai profiliu ir iš priekio ir dvi nuotraukos visu ūgiu iš šono ir iš priekio). Pagal šias nuotraukas pagaminti parodoje eksponuotos lietuvių genties grupės vyro ir moters iš Marijampolės apskrities manekenai (kat. Nr. 35–36). Lapas su moters nuotraukomis skelbtas anksčiau (*Žmonių tipų, buities, gyvenviečių nuotraukų ir piešinių lentelė, Senoji Lietuva* 2009, p. 145), o stovinčios marijampolietės moters atvaizdas netgi panaudotas šios knygos viršeliui. Kiekviename lape yra priklijuotos dvi mažesnės miestovaizdžio fotografijos, likusias vietas užpildo plunksnele nupieštos septynios su moterų ir vyrų darbu susijusios buitinės scenos. Nenustatyto autoriaus nuotraukos, kuriose vaizduojamos Marijampolės gatvės ir aikštės¹ yra seniausios žinomos Marijampolės nuotraukos ir ankstyviausias fotografiškai tikslus ikonografinis miesto istorijos šaltinis.

Dvidešimt tris Kauno gubernijos Telšių apskrities žemaičių nuotraukas pateikė taikos tarpininkas Nikolajus Malininas (Николай Александрович Малинин). Rengiant parodą Vilniuje 2009 m., iš Malinino rinkinio nuotraukų buvo nustatyta tik vienuolika: REM 8764-10744 – REM 8764-10754 (Fišman 2009, p. 71). Parodos kataloge paskelbtos trys rinkinio nuotraukos: „Berniukai ir mergaitės tautiniais drabužiais, Kauno gub. Telšių aps.“ (REM 8764-10745), „Vyrų ir moterų grupė, Kauno gub. Telšių aps.“ (REM 8764-10750) ir „Kaimo sodyba, Kauno gub. Telšių aps.“ (REM 8764-10749).

Rusijos etnografijos muziejaus fototekos žurnale patikrinus Daškovo muziejuje buvusių eksponatų sąrašą ir nuotraukas *de visu*, prie šios grupės priskirtos dar dvi gretimos sąrašė nuotraukos (REM 8764-10743 ir 8764-10755) ir dešimt iš to paties šaltinio gautų anksčiau fonduose pasimetusių nuotraukų (REM 8764-22878 ir REM 8764-22880 – REM 8764-22888). Tokiu būdu dabar identifikuotos visos Malinino atsiųsto rinkinio nuotraukos. Jose nufotografuotos įvairios vyrų, moterų, merginų ir paauglių grupės, vienas nenustatyto kaimo vietovaizdis. Ypatingas šio rinkinio bruo-

¹ Nuosirdžiai dėkoju Benjaminui Mašalaičiui, padėjusiam identifikuoti nuotraukose vaizduojamas vietas. Uždavinys nelengvas, nes net iki mūsų laikų išlikę pastatai gerokai pasikeitė dar iki Pirmojo pasaulinio karo.

1 pav. Merginų su verpimo rateliais grupė iš Platielių. Nežinomo fotografo stereoskopinė nuotrauka, 1866. REM 8764-10752

žas – jame esančios stereoskopinės nuotraukos (1 pav.). Nuotraukos įvairaus formato, vidutinės kokybės, kai kurios neryškios, todėl greičiausiai darytos fotografo mėgėjo.

Kelios šiame rinkinyje esančios nuotraukos yra tokios pačios, kaip ir Telšių „Alkos“ muziejuje saugomame 24 ankstyvųjų fotografijų rinkinyje, gautame iš Platielių dvaro. Muziejuje šių nuotraukų autorystė priskiriama Aleksandrui Choiseul-Goufier (~1824–1896), o nuotraukos datuotos prieš 1863 (Juodakis 1996, p. 102), arba 1870–1880 metais (Bartkienė).

Galime teigti, kad Rusijos Etnografijos parodoje buvo eksponuotos to paties fotografo, galbūt grafo Aleksandro Choiseul-Goufier darytos nuotraukos. Tai leidžia patikslinti, kad Telšių „Alkos“ muziejuje esančio rinkinio nuotraukos sukurtos 1866 metais. Apie nuotraukas į parodą atsiuntusį Malininą žinome, kad jis turėjo kolegijos asesoriaus rangą, buvo stačiatikių tikėjimo ir pirmojo rajono taikos tarpininko pareigas ėjo nuo 1863 m. lapkričio mėn. 12 d. (*Памятная 1867*, p. 30). Į Telšių apskrities pirmąjį rajoną įėjo ir Alsėdžių valsčius, kuriame buvo Platielių dvaras (*Памятная 1867*, p. 252–253).

Kauno gubernijos statistikos komiteto dalyvavimą perduodant eksponatus paliudija 1866 m. rugpjūčio 1 d. vykusio 27-ojo posėdžio protokolo įrašas, kad gautas Kauno gubernijos statistikos komiteto raštas (*Этнографическая выставка*, Anon. 1878, p. 90), bei jam po parodos pareikšta padėka (*Всероссийская этнографическая выставка*, Anon 1867a, p. 98). Deja, Kauno gubernatoriaus kanceliarijos ir Kauno statistikos komiteto fonduose bylų parodos organizavimo tema nėra, todėl ką nors daugiau pasakyti apie iš Kauno gubernijos atsiųstas nuotraukas (ir kitus eksponatus), galimybių nesama.

2 pav. Vilniaus žydas stalius. Bžozovskio, Strauso ir Okolovo ateljė, Vilnius, 1866. Parodos kataloge nurodyta, kad tai Vitebsko gubernijos žydas, bet tai akivaizdi klaida, nes nuotraukos aprašymas sutampa su šia Vilniaus žydo nuotrauka (*Этнографическая выставка*, 1878, I. 41). Drabužius sudaro marškiniai, kelnės, dvi liemenės, surdutas, kušakas, kaklaraištis, kelnės ir kepurė. Rankose laiko kirvį ir pjūklą. Nuotrauka iš priekio REM 8764-21554, profiliu REM 8764-21556.

Vilniuje veikusi Bžozovskio, Strauso ir Okolovo ateljė nusiuntė po keturias lietuvių ir baltarusių tipažų bei šešias žydų tipažų nuotraukas (*Этнографическая выставка*, Anon 1878, p. 66–67). 21-ajame parodos organizacinio komiteto posėdyje, vykusiam 1866 m. birželio 15 d., buvo pranešta apie gautą Vilniaus gubernatoriaus raštą ir „Vilniaus gubernijos fotografijų kolekciją“ (*Этнографическая выставка*, Anon. 1878, p. 87–88). Neabejotina, kad Vilniaus gubernatorius persiuntė Bžozovskio, Strauso ir Okolovo ateljė nuotraukas. 2009 m. Vilniuje vykusios parodos kataloge publikuotos kelios šios studijos lietuvių nuotraukos (trumpinant netiksliai nurodyta, kad nuotraukos darytos Bžozovskio ateljė: „Senutė su nuometu“ (REM 8764-10682) ir „Lietuvis“ (REM 8764-2875), *Senoji Lietuva*, 2009, p. 146, 147). Lietuvos fotografijos istorijai ir Vilniaus etnografijai svarbios Vilniaus baltarusių (REM 8674-10679 – Rem 8764-10682) ir žydų (2 pav.) tipažų nuotraukos iki šiol buvo neįtrauktos į mokslinę apyvartą.

Ypač įdomi paskutinė nuotraukų grupė. 1867 m. parodos kataloge nurodoma, kad Vilniaus statistikos komitetas pateikė aštuonias Vilniaus gubernijos Trakų apskrities lietuvių nuotraukas ir keturias Vilniaus gubernijos žydų nuotraukas (*Этнографическая выставка*, Anon 1878, p. 66–67). Šią informaciją esmingai papildė ir patikslina LVIA saugomi Vilniaus statistikos komiteto dokumentai. Nors griežtai nustatytas eksponatų pateikimo terminas buvo 1867 m. sausio 1 d., Trakų apskrities

bajorų vadovas imperatoriaus dvaro kamerjunkeris kunigaikštis Cezaris Giedraitis (Cezary Giedroyc, 1836–1899) tik 1867 m. kovo mėn. 24 d. raštu Nr. 263 persiuntė Vilniaus gubernatoriui dvylika įvairių Trakų apskrities tautybių fotografijų, lietuvių vyro vasarinį kostiumą ir ištekėjusios lietuviškos vasarinį kostiumą bei dešimt įvairių naminių dirbinių (Giedraitis 1867a). Siunčiamos nuotraukos detalizuojamos labai smulkiai:

Trakų apskrityje gyvena daugiausiai lietuviai, jie sudaro 5/6 visų gyventojų, gyvena tik kaimuose. Paveikslai 1, 2, 3, 4 vaizduoja lietuvius.

1: Stakliškių miestelio apylinkių valstiečiai išėję iš mišių bažnyčioje.

2: valdiško Stakliškių dvaro (buv. grafo Muravjovo-Amurskio valdų) valstiečių grupė

3: Jiezo vietovės apylinkių valstiečiai

4 ir 5: dvi tų pačių vietovių lietuvių moterų grupės

Be to, apskrities pietryčiuose, šalia Vilniaus apskrities, Tarpupio valsčiuje ir dalyje Trakų ir Vievio valsčių gyvena apie 7 tūkstančiai abiejų lyčių baltarusių, kurie nufotografuoti N. 6 ir 7.

8 vaizduoja rusus, kurių Trakų apskrityje yra apie tūkstantis šeimų. Jie atsikėlę iš Rusijos gubernijų senais laikais, dalis jų stačiatikiai, bet dauguma raskolnikai, išsibarstę šiaurės rytinėje apskrities dalyje, gyvena daugiausia atskirais kaimais, o taip pat vienkiemiuose miškuose. Didžiausios gyvenvietės prie Vievio ir Kruonio.

9 vaizduoja Butrimonių miestelio žydus,

10 vaizduoja dvasinį rabinų teismą. Už stalo sėdi dvasiniais apdariais trys rabinai, dešinėje pusėje ieškovas ranka rodo atsakovą, kuris jį įžeidė, ant stalo guli dvasinės knygos Talmudas ir kitos. Žydai, išsibarstę po visą apskritį, gyvena miesteliuose, užsiima prekyba ir pramone, pagal revizines skazkas apskrityje 3200 vyrų žydų ir šiek tiek daugiau moterų.

11 vaizduoja Lietuvos totorius, kurių abiejų lyčių Trakų apskrityje per 500. Visi jie naudojami bajorų teisėmis, daugiausia verčiasi žemdirbyste gyvena nuosavose žemėse Keturiasdešimties totorių, Raižių, Trakininkų, Carūniškių ir Butrimonių bajorkaimiuose, kur apgyvendinti nuo didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto laikų.

Pagaliau 12 – karaimų miestiečiai, gyvenantys daugiausia Trakų miestelyje, į kurį perkėlė iš Krymo Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas. Jie užsiima prekyba ir žemdirbyste, bet pagrindinė jų pramonė daržininkystė: agurkų auginimas. Apskrityje karaimų yra 473 abiejų lyčių asmenų.

Pastaba:

1. Be išvardintų tautybių Trakų apskrityje gyvena keletas tūkstančių lenkų kilmės bajorų: vienadvarių ir vietinių dvarininkų, kurių dalis gyvena savo, dalis nuomojamose žemėse. Jų apranga mažai skiriasi nuo baltarusių, pavaizduotų 6 ir 7, ir jie panašesni į baltarusius, nei į lietuvius ir todėl jie nufotografuoti.

2. Nuotraukos padarytos vietovėse pirmosiomis šių metų kovo dienomis po atviru dangumi nepastoviu oru (Giedraitis 1867b)².

Šioms Vilniaus statistikos komiteto parodai atsiųstoms nuotraukoms (parodos katalogo Nr. II.1155 – II.1158) Rusijos Etnografijos muziejuje suteikti numeriai REM

² Originalas rusų kalba pateikiamas Priede Nr. 2.

3 pav. Stakliškių valstiečiai lietuviai prie bažnyčios po pamaldų. Nežinomas fotografas, 1867 m. kovo mėn. Giedraičio Nr. 1. REM 8764-10697

4 pav. Jiezno apylinkių lietuviai valstiečiai prie bažnyčios po pamaldų. Nežinomas fotografas, 1867 m. kovo mėn. Giedraičio Nr. 3. REM 8764-10697

5 pav. Butrimonių totoriai. Nežinomas fotografas, 1867 m. kovo mėn. Giedraičio Nr. 11. REM 8764-21537

8764-4401 – REM 8764-4404 ir REM 8764-21541 – REM 8764-21546. Ant nuotraukų pasportų išlikę pieštuku užrašyti numeriai leidžia pagal Giedraičio raštą identifikuoti nuotraukose pavaizduotas Trakų apskrities lietuvių (3 ir 4 pav.), žydų, karaimų ir totorių (5 pav.), baltarusių ir rusų grupes ir fotografavimo vietas. Seniausios Lietuvos teritorijoje darytos žydų, karaimų, totorių, rusų ir baltarusių nuotraukos iki šiol beveik nebuvo žinomos šių tautų etnografijos tyrinėtojams.

Tiesa, viena į Rusijos etnografijos parodą nusiųstos karaimų nuotraukos reprodukcija buvo žinoma karaimų istorikams. Vienas jos egzempliorius saugomas karaimų bendruomenės dvasinio vadovo Hadži Serajos Šapšalo (1837–1961) karaimikos rinkinyje Lietuvos nacionaliniame muziejuje (Serajos Šapšalo karaimikos rinkinys 2003, p. 6, 34, inv Nr. LNM Ft 1673). Grupės viduryje sėdi karaimų hazanas Ananijus Abkovičius (Ananiasz s. Dawida Abkowicz, 1817–1876), žinomi ir kiti joje nufotografuoti asmenys (Abkowicz 2014, p. 4–7, Abkowicz 2017).

Rabinų teismo scenos nuotrauka panaudota 1875 m. medžio raižiniui, iliustruojančiam straipsnį „Rabinų teismas“ (*Sqd rabinów 1875*, p. 136). Tiesa, nors vaizdo kompozicija visiškai tokia pati kaip nuotraukos, tekste nurodoma, kad scena piešta „Kłosy“ savaitraščio dailininko iš natūros.

Kyla klausimas, kodėl visos krikščionių grupių (lietuvių, baltarusių ir rusų) nuotraukos parodos kataloge vadinamos lietuvių nuotraukomis, o nekrikščionių (žydų,

karaimų ir totorių) – žydų nuotraukomis. Sprendžiant iš dokumente esančių taisyčių, Vilniaus statistikos komitetas, persiųsdamas nuotraukas į parodą, Giedraičio laišką nežymiai poredagavo, nekeisdamas esmės – Trakų apskritis pakeista Vilniaus gubernija, išbraukti statistiniai duomenys, pataisytos klaidos, išbraukta pastaba apie fotografavimo sąlygas. Nuotraukose vaizduojamų tautų pavadinimai turėjo būti pakeisti jau parodos organizacinio komiteto, tačiau pakeitimo motyvai nėra aiškūs. Juk parodoje siekta tiksliai atspindėti tautinę visų Rusijos imperijos regionų sudėtį, joje buvo karaimams, žydams ir totoriams skirtos ekspozicijos ir jų nuotraukos. Galbūt organizatoriai tiesiog nespėjo tiksliai aprašyti gautų nuotraukų, nes jos į parodą išsiųstos likus mėnesiui iki parodos atidarymo.

Apie šių Trakų apskrityje fotografuotų nuotraukų autorystę sunku ką pasakyti. Nuotraukas galėjo padaryti Vilniaus fotografas Juozapas Čechavičius. Žinome, kad jis 1866 m. vasario 20 d. vyko į Maskvą, ir tuo metu jau turėjo leidimą fotografuoti etnografinius kostiumus ir tipus (*фотографии с местных костюмов и типов, составляющих народность края*). Tačiau jis tikrai būtų galėjęs padaryti nuotraukas dar 1866 metais. Kadangi nuotraukos fotografuotos 1867 m. kovo mėn. pradžioje, labai tikėtina, kad jas darė 1867 m. į Lietuvą atvykęs dailininkas ir fotografas Ivanas Brandenburgas (Иван Николаевич Бранденбург, 1841–1870), prieš tai Rusijos etnografijos parodai fotografavęs žmonių tipus Archangelske (Бронникова 2012). Už puikias Archangelsko gubernijos samojedų, karelių ir rusų nuotraukas jis buvo apdovanotas didžiuoju parodos medaliu (*Всероссийская этнографическая выставка 1867а*, p. 105). Sankt Peterburgo Imperatoriškosios dailės akademijos absolventas Brandenburgas 1867 m. pradžioje atidarė fotografijos ateljė Kaune, o po kelių mėnesių įkūrė „Sankt Peterburgo ateljė“ Vilniuje (KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, p. 148, 150; f. 1473, ap. 1, b. 3668; LVIA, f. 380, ap. 24, b.275, p. 119, 120, 144, 159, 197).

Tuo metu fotografijai naudotas šlapio kolodijaus metodas pasiekė Lietuvą XIX a. šeštojo dešimtmečio viduryje. Septintojo dešimtmečio pradžioje komercinės fotoateljė veikė Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Telšiuose (Junevičius 1997). Lietuvos fotografų dalyvavimas Pirmojoje Rusijos etnografijos parodoje rodo, kaip plačiai fotografija tapo prieinama per kelerius metus. Į etnografinės medžiagos rinkimą įsitraukę gubernijų statistikos komitetai ir apskričių valdininkai, siekdami tenkinti parodos organizacinio komiteto reikalavimus, turėjo pasitelkti fotografus. Visi siuntėjai pateikė ir nuotraukas, tad fotografija buvo praktikuojama ir mažesniuose provincijos miestuose. Nors daugumos nuotraukų autoriai nežinomi, galime spėti, kad iš tolimesnių Kauno gubernijos vietovių atsiųstos nuotraukos darytos ne profesionalių fotografų, bet mėgėjų. Mūsų žinias apie stereoskopinės fotografijos populiarumą aptariamam laikotarpiu reikšmingai papildė faktas, kad parodai buvo pateiktos Telšių valsčiuje darytos stereoskopinės nuotraukos.

Renkant medžiagą straipsniui, pavyko nustatyti, kad išliko didžioji dalis į parodą iš Lietuvos siųstų nuotraukų. Dauguma parodoje eksponuotų ir šiuo metu Rusijos

etnografijos muziejuje saugomų Lietuvos nuotraukų yra ypač retos ir svarbios. Atliekant šį tyrimą identifiikuota unikali medžiaga fotografijos, etnografijos, ikonografijos istorijai – seniausios Marijampolės nuotraukos, Trakų apskrityje gyvenančių tautinių grupių nuotraukos, Vilniaus žydų ir baltarusių nuotraukos.

Šaltiniai

- Abkowicz, Mariola. 2017. Zdjęcie grupy Karaimów trockich Awazymyz 2014 3 (44) [elektroniniai laiškai] (asmeninis susirašinėjimas, 2017 m. lapkričio 6 d.).
- Giedraitis, Cezaris. 1867. [Сопроводительное письмо трокского уездного предводителя дворянства Виленскому губернатору], Trakai, 1867 m. kovo mėn. 24 d., Nr. 263: LVIA, f. 387 BS 1865, b. 2319, l. 7.
- Giedraitis, Cezaris. 1867a. Список предметов, представляемых для Этнографической выставки: LVIA, f. 387 BS 1865, b. 2319, l. 8 r, 8v.
- Giedraitis, Cezaris. 1867b. Описание картин: LVIA, f. 387 BS 1865, b. 2319, l. 9r, 9v, 10r.
- Дашков, Василий. 1865. Распорядительный комитет по устройству русской этнографической выставки К. П. фон Кауфману, Москва, 29 июля 1865 г. LVIA, f. 387 BS 1865, b. 2319, l. 1–4.
- О собрании этнографических. 1866. „Дело о собрании этнографических и астрономических³ предметов для устраиваемой весною 1867 г. Этнографической выставки. 1865 08 07 – 1867 04 29“. LVIA, f. 387 BS 1865, b. 2319.
- По предписанию г. Министра. 1866. „Дело по предписанию г. Министра внутренних дел о пересылке в Москву этнографических и антропологических предметов на выставку 1857⁴ года. 1866 02 7 – 1867 03 29“ – LVIA, f. 388, ap. 1, b. 385.

Literatūra

- Abkowicz, Mariola. 2014. Na tropach dziejow rodziny. In: *Awazymyz*. 44 (3), s. 4–7.
- Bartkienė, Regina. *Platelių dvaro archyvo tyrinėjimai. Žemaičių muziejuje „Alka“ saugomos ikonografinės, kartografinės, bibliografinės medžiagos apžvalga*. Prieiga per internetą: http://zam.mch.mii.lt/Mokslas/Plateliu_dvaro_archyvas.htm#foto [žiūrėta 2018 01 20].
- Fišman, Olga. 2009. Lietuvių etnografijos ikonografijos fondo komplektavimo istorija. *Senoji Lietuva*, p. 71.
- Junevičius, Dainius. 1997. Fotografijos raida Lietuvoje 1839–1863 m., *Kultūros barai*, Nr. 8/9, p. 89–94, Nr. 10, p. 65–69.
- Juodakis, Virgilijus. 1996. *Lietuvos fotografijos istorija. 1854–1940*. Vilnius: Austėja.
- Knight, Nathaniel. 2001a. *The Empire on Display: Ethnographic Exhibition and the Conceptualization of Human Diversity in Post-Emancipation Russia*. Prieiga per internetą: <https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/2001-814-11g-Knight.pdf> [žiūrėta 2017 11 13].
- Knight, Nathaniel. 2001b. *The Empire on Display: The All-Russian Ethnographic Exhibition of 1867*. Prieiga per internetą: https://www.academia.edu/2203734/The_Empire_on_Display_The_All-Russian_Ethnographic_Exhibition_of_1867 [žiūrėta 2017 11 13].

³ Turėtų būti „антропологических“!

⁴ Turėtų būti „1867“!

- Sąd rabinów*. 1875. Kłosy, rugpjūčio 14(26), T. 21, Nr. 530.
- Senoji Lietuva. 2009. Fišman, O., Kulnytė, B., Lazauskaitė, E., 2009. *Senoji Lietuva, Paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje 2009 09 17–2009 11 30*. Lituanistika užsienio šalių saugyklose 1. Vilnius, Sankt Peterburgas: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Serajos Šapšalo karaimikos rinkinys. 2003. *Serajos Šapšalo karaimikos rinkinys*, sudarė Žygintas Būčys. Lietuvos nacionalinio muziejaus biblioteka – 12. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Šaknys, Žilvytis. 2011. Senoji Lietuva. Paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje 2009 09 17–2009 11 30. O. Fišman, B. Kulnytė, E. Lazauskaitė (sud.), *Lietuvos etnologija*, Nr. 11(20), p. 196–202.
- Бронникова, Евгения. 2012. Первые фотографические заведения Архангельской губернии, *Современная наука: Актуальные проблемы теории и практики. Серия «Гуманитарные науки»*, № 7–8. Prieiga per internetą: <http://www.vipstd.ru/nauteh/index.php/--gn12-07/593-a> [žiūrėta 2017 11 13].
- Всероссийская этнографическая выставка* Anon. 1867a. *Всероссийская этнографическая выставка съ приложеннымъ къ ней спискомъ присужденныхъ Обществомъ награды*. Москва: Совѣтъ Императорскаго Общества Любителей Естествознанія, состоящаго при Московскомъ Университете.
- Всероссийская этнографическая выставка* Anon. 1867b. *Всероссийская этнографическая выставка и славянский съезд в мае 1867 года*. Москва: Рабочее издательство «Университетская типография».
- [To paties leidinio naujas leidimas su įžanga]: *Всероссийская этнографическая выставка и славянский съезд в мае 1867 года*. Сост. А. Н. Иванов. Москва: Институт русской цивилизации, 2017. 608 с.
- Лобачевская, Ольга. 2006. Этнографические фотографии с Витебщины М. Ф. Кусцинского для Всероссийской этнографической выставки 1867 года, in *Лепельскія чытанні другая навукова-практычная канферэнцыя/ 2006 г.: Зборнік дакладаў*. Лепель: Лепельскій раённы краязнаўчы музей, с. 33–40.
- Лабачэўская, Вольга. 2007. Этнаграфічная фотакалекцыя з Беларусі на Усерасійскай этнаграфічнай выстаўцы 1867 года, in *Беларускі гістарычны часопіс*, № 4, с. 32–37.
- Лобачевская, Ольга. 2014. Наследие основоположника белорусской краеведческой фотографии М. Ф. Кусцинского (1826–1905) в собрании отдела рукописей библиотеки Вильнюсского Университета. *Sugrąžinta praeitis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 152–165.
- Найт, Натаниель. 2001. Империя напоказ: всероссийская этнографическая выставка 1867 года. (авторизованный перевод с англ. О. Прохорова.) *Новое литературное обозрение*, № 51, с. 111–131.
- Памятная. 1867. *Памятная книжка ковенской губернии на 1867 год*. Ковно: в Типографии Губернского правления.
- Славяне Европы и народы России. К 140-летию Первой этнографической выставки 1867 года*. СПб: Славия.
- Соловьева, Карина. 2008. Образы народов российской империи 1860-х годов. По материалам Этнографической выставки 1867 г. *Славяне Европы и народы России. К 140-летию Первой этнографической выставки 1867 года*, [научная ред. Н.М. Калашникова]. СПб: Славия, с. 58–63.

Соловьева, Карина. 2009. *Возвращенные мгновения. Евреи царской России*. Каталог выставки фотографий из собраний Российского этнографического музея. СПб: Славия.

Указатель Русской этнографической выставки, Анон 1867. *Указатель Русской этнографической выставки, устроенной Обществом любителей естествознания, состоящим при Московском университете*. Москва.

Этнографическая выставка, Анон 1878. *Этнографическая выставка 1867 года Императорского общества любителей естествознания, антропологии и этнографии, состоящего при Имп. Московском университете*. Москва: Издание Комитета Антропологической выставки. Известия императорского общества любителей естествознания антропологии и этнографии, т. XXIX.

Priedas Nr. 1. C. Giedraičio į Etnografijos parodą siųstų daiktų sąrašas

Giedraitis, C. 1867a. Список предметов, представляемых для Этнографической выставки: LVIA, f 387 BS 1865, b. 2319, p. 8 r, 8v.

8r

1-ое) Двенадцать фотографических картин /:с подробным описанием значения каждой:/

2-ое) Литовский мужеский летний костюм, состоящий а) шляпа /:Кепелишас :/, б) рубашка /: маршкиняй :/, в) штаны /: кяльнес :/, г) ярмяк /: сермега :/, д) пояс /: диржас :/, е) кичет /: кряпшис :/, ж) огниво /: скилтувас :/ з) нож /: паялис :/, и) трубка /: пипке :/

Примечание 1-ое) Платок на шею белый, ольцевой, сапоги обыкновенные, - не прилагаются.

3-е) Летний литовский костюм замужней женщины: а) рубашка /: маршкиняй :/, б) юбка /: сукняла :/, в) передник /: приосте :/, г) женский карсет /: шнуравоня :/, д) чепчик с бантиками /: чипкас су касникейс :/.

Примечание 2-ое) Прилагаемый костюм домашнего изделия, из него только чепчик принадлежит к праздничному костюму, все же остальное составляет обыкновенную одежду замужней литовской женщины, которые в обыкновенные дни завязывают головы платочками. Девицы вместо чепчика украшают голову летом цветами и завязывают маленьким платком.

8v

В воскресные и праздничные дни более зажиточные литовки носят юбки и корсеты из купленных материй шерстяных и даже шелковых, большею частью голубого и ярко-красного цветов; - передники делаются не редко из киссии и обшиваются бантиками. Кроме того, как молодые замужние женщины, носят бусы янтарные и другие, завешивая оными шею и до половины почти груди; - башмаки и чулки обыкновенные.

4-ое) Девять кусков разных домашних изделий. - *При вскрытии найдено кусков домашних изделий семь*

Priedas Nr. 2. C. Giedraičio pateiktų nuotraukų aprašymas

Giedraitis, C. 1867b. Описание картин: LVIA, f. 387 BS 1865, b. 2319, p. 9r, 9v, 10r.

9r

Описание картин

Трокский уезд населен преимущественно литовцами /: летувишка :/, они составляют по численности своей, пять шестых всего народонаселения, живут исключительно в деревнях. Картины под № 1^м, 2, 3, 4 и 5^м изображают литовцев, а именно: №1^м представляет группу крестьян из окрестностей местечка Стоклишек, вышедших после обедней из костела. № 2^м представляет группу крестьян казенного имения Стоклишек, бывшего поместья Графа Муравьева-Амурского. №3^м изображает крестьян из окрестностей местечка Езно. № 4 и 5 представляют две группы литовских женщин из тех же местностей. Кроме литовцев в Юго-восточном уголке Трокского уезда, примыкающем к Виленскому уезду, проживает в Междуречской волости и в части Трокской и Евьевской, около семи тысяч душ обоого пола Белоруссов, изображенных на картинах под № 6 и 7^м. Картина под № 8^м представляет Великоруссов, которых в Трокском уезде около тысячи семейств. Они выходцы из Великорусских губерний – с давних времен, часть из них православные, но большинство

9v

раскольники; рассеяны на северо-восточной части уезда живут преимущественно отдельными деревнями, а также в лесах в односельях. Самые большие поселения около местечек Евья и Кроне. Картина под № 9^м изображает Евреев из местечка Бутриманцы, а №10^м представляет духовный суд равинов [не раввинов]. За столом сидят в духовном своем облачении три равина, по правой стороне истец – рукою указывает на ответчика, которым он обижен, на столе лежат духовные книги талмуд и другие. Евреи рассеяны по всему уезду, проживают в местечках, занимаются торговлею и промыслами, по ревизским сказкам числятся Евреев в уезде до 3200 мужеска и немного больше женского пола душ. Картина под №11^м изображает литовских татар, которых в Трокском уезде более 500^т душ обоого пола. Все они пользуются дворянским правом, занимаются преимущественно хлебопашеством, проживая на собственных землях в околицах: Сорок-татары, Рейже, Троке-ники, Царунишки и Бутриманцы, куда поселены со времен Великого Князя Литовского Витольда

10r

Наконец на картине под №12^м изображены Караимы мещане, проживающие преимущественно в г. Троках, куда переселены из Крыму Великим Князем Литовским Витольдом. Они занимаются отчасти торговлею и хлебопашеством, но главный их промысел огородничество: разведение огурцов. Караимов в уезде 473 душ обоого пола.

Примечание 1ое) Кроме вышесказанных народностей в Трокском уезде проживают несколько тысяч Шдяхты польского происхождения /: однодворцев и мелких дворян :/ оседлых частью на собственных а частью на владельческих землях, их костюмы мало отличаются от костюмов Белоруссов, изображенных на картинах под № 6 и 7^м, а потому они более похожи на Белоруссов, чем не литовцев, то и не снято с них особых картин.

2ое). Вышепоименованные фотографические снимки деланы на местах, в первых числах Марта месяца сего года под открытым небом при непостоянной погоде.

Предводитель Дворянства Трокского уезда Князь Гедройць

Priedas Nr. 3. Vilniaus Statistikos komiteto pataisytas C. Giedraičio pateiktų nuotraukų aprašymas⁵

9г

Описание снимков

Трокский уезд населен преимущественно литовцами /: летувишка :/. Они живут почти исключительно в деревнях. Картины под № 1^и, 2, 3, 4 и 5^и изображают литовцев, а именно: №1^и представляет группу крестьян из окрестностей местечка Стоклишек, вышедших после обедней из храма. № 2^и представляет группу крестьян казенного имения Стоклишек, бывшего поместья Графа Муравьева-Амурского. №3^и изображает крестьян из окрестностей местечка Езно. № 4 и 5 представляют две группы литовских женщин из тех же местностей. Кроме литовцев проживают в Виленской губернии Белоруссы, изображенные на картинах под № 6 и 7^и, Великоруссы, картина №8. Они выходцы из Великорусских губерний поселившиеся здесь с давних времен, часть из них православные, но большинство

9v

раскольники; живут преимущественно отдельными деревнями, а также в лесах в односельях. Картина под № 9^и изображает Евреев из местечка Бутриманцы, а №10^и представляет духовный суд равинов [не раввинов!]. За столом сидят в духовном своем облачении три равина, по правой стороне истец – рукою указывает на ответчика, которым он обижен, на столе лежат талмуд и другие духовные книги. Евреи рассеяны по всей губернии, проживают в местечках, занимаются торговлею и промыслами. Картина под №11^и изображает литовских татар, поселившихся здесь с давних времен. Почти все они пользуются дворянским достоинством, занимаются преимущественно хлебопашеством, проживая на собственных землях.

10г

На конец на картине под №12^и изображены Караимы мещане, проживающие преимущественно в г. Троках, куда переселены из Крыма Великим Князем Литовским Витольдом. Они занимаются отчасти торговлею и хлебопашеством, но главный их промысел огородничество в особенности: разведение огурцов.

Примечание 1ое) Кроме вышесказанных народностей в Виленской губернии проживают поляки дворяне однодворцы и (neįskaitomas žodis vietoj мелкие дворяне) оседлые частью на собственных а частью на владельческих землях, их костюмы мало отличаются от костюмов Белоруссов, изображенных на картинах под № 6 и 7^и, а по этому не снято с них особых картин.

Предводитель Дворянства Трокского уезда Князь Гедройць

⁵ Kelios taisymo ypatybės: vietoj Trakų apskritis rašoma Vilniaus gubernija, išbraukti statistiniai duomenys, pataisytos klaidos, išbraukta pastaba apie fotografavimo sąlygas.

Priedas Nr. 4. Fotografijos komisijos skelbimas

Объявление от фотографической комиссии. «Так как некоторые гг. фотографы обратились в Распорядительный комитет по устройству Русской этнографической выставки за разъяснением требований его, то фотографическая комиссия Комитета считает долгом обратить внимание на следующие условия:

Коллекции фотографических портретов большого размера и в числе не менее 50 с какого-либо племени дает право на присуждение золотой медали в том случае, если они будут представлены в дар для выставки и музея и будут признаны достойными награды экспертами выставки.

Примечание. 1) Портреты должны быть сняты с каждого лица в двух положениях, в фас и в профиль. Таким образом, с 50 лиц должно быть представлено 50 портретов в профиль и 50 портретов в фас для получения установленной награды.

2) Большим размером комиссия называет величину во всю пластинку, от 5 до 6 вершков.

3) Портреты должны быть преимущественно поясные, так как весьма важно, чтобы лицо было значительной величины (от $\frac{1}{2}$ вершка и более).

При выборе лиц для снятия фотографических портретов должно руководствоваться типичностью их, понимая под этим такие лица, которые в данном племени и в данной местности встречаются чаще других. В тех случаях, где художник затрудняется выбором лиц, то было бы желательно, чтобы преимущественно он пользовался лицами крестьянского и купеческого сословия и сельского духовенства.

Крайний срок для представления таких коллекций портретов на выставку назначается 1 января 1867 года.

Независимо от приглашения представлять на выставку означенные коллекции фотографических портретов Комитет, имея в виду необходимость получить из разных местностей портреты, которые могли бы служить скульпторам оригиналами при выполнении голов для манекенов, обращался к гг. фотографам с просьбою, не пожелает ли кто-либо из них представить безвозмездно или за предварительно условленную плату такие портреты с лиц местного населения в возможно скорейшем времени.

В этом случае Комитет, разумеется, не нуждается в полной коллекции, состоящей из 100 портретов, а довольствуется и меньшим числом, лишь бы они были ему доставлены в непродолжительном времени. Так как при этом Комитет не может определить на заказ фотографий значительной денежной суммы, то он полагает достаточным, если гг. фотографы, требующие уплаты за снятые ими портреты, доставят ему 2 портрета мужчины и женщины (наиболее типичных) в 4 экземплярах (в фас и в профиль).

Примечание. При представлении портретов для указанной цели, т.е. чтобы по ним скульпторы могли выполнять головы для манекенов, должно оставлять их без ретуши.

В заключение всего сказанного Комитет обращается к тем из гг. фотографов, которые намерены представить безвозмездно коллекции портретов к награде на выставку, с покорнейшей просьбой, не найдут ли они возможным хоть некоторую часть приготавливаемой ими коллекции выслать на имя Комитета в настоящее время».

Photographs by Lithuanian Photographers at the First All-Russian Ethnographic Exhibition of 1867

Summary

Keywords: photography, history, Lithuania, ethnographic photography, 19th century, Karaims, Jews, Tatars, Belorussians, All-Russian Ethnographic Exhibition of 1867

In 1867, Russia's first major ethnographic exhibition was held in Moscow. The exhibition consisted of dioramas with at least 300 mannequins portraying over 60 ethnic groups, and a wide range of additional displays representing the material culture and physical features of the peoples of the Russian Empire. The Exhibition was an important event in the history of photography, since photographs were extensively used at the exhibition. First of all, the photographs of the typical representatives of different nations were used to model the heads of the mannequins. Around 1500 photographs sent from different places or Russia were exhibited in an ethnographic section of the exhibition.

This paper starts with exploring the role of photography in the exhibition and the involvement of the photographers by the organising committee. Besides of known printed sources newly discovered archival material held in Lithuanian State Historical Archives is used to describe the process of gathering photographs from the governorates inhabited by the Lithuanians.

The photographs from the 1867 exhibition are held in the Photographic Collection of the Russian Ethnographic Museums in Saint Petersburg. Research in the museum revealed that majority of the photographs, sent from Vilnius, Kaunas and Suwałki governorates, has been retained. Most of these photographs are identified and published for the first time in this paper. These photographs, being the earliest photographs of Marijampolė town-views, ethnographic types of the Lithuanians from Telšiai district, the Lithuanians, the Jews, the Karaites, the Tartars, the Russians and the Byelorussians from Trakai district, the Lithuanians, the Jews and the Byelorussians of Vilnius town are of the utmost importance for the history of photography and ethnography in Lithuania.

The photographic material sent to the exhibition from Lithuania also reveals that photographers were available for gatherers of ethnographic material even in small provincial towns in the sixties of the 19th century.